

היבטים לשוניים בפרשת וארא עז

דקדוקי קריאה וטעמים בפרשת וארא ובהפטרה ובראשון של בוא

ו ג וָאֶרָא:	הטעם ברי"ש מלרע
ו ז לֵאלֹהִים:	האל"ף כלל אינה נשמעת
ו כה פִּינָחָס:	הנר"ן בשוא נע
ו כז הַמִּדְבָּרִים:	למרות הגעיה המ"ם בשוא נח ¹
ז י וַיַּעֲשׂוּ כֵן:	הטעם נסוג אחור ליר"ד ²
ז טו אֲשֶׁר-נִהְפָּד:	ה"א בשווא נח ודגש קל בפ"א
ז טז שָׁלַח:	יש להקפיד על הדגש בלמ"ד להבדיל בין בניין קל לפיעל ובין עבר לציווי ³
ז יט וַיְהִי-דָם:	געיה ביר"ד הראשונה. וַיְהִי דָם: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה
ז כ וַיִּהְיֶה-כֵּן:	מרכא ⁴ בה"א מורה על העמדה קלה שם, יש לקרא ויִהְיֶה-כֵּן, הפ"א בשוא נע
ז כב בְּלִטְיָהֶם:	כאן ולהלן, ח ג ו-ח יד, ללא ה"א בין הלמ"ד לטי"ת, לעיל ז יא בְּלִטְיָהֶם
ז כז בַּצִּפְרִדָּעִים:	הצד"י רפויה ובשווא נע ⁵
ח א עַל-הַנְּהָרֹת:	לפי חלק מכתבי היד הדרבן (קדמא או מקל) בעי"ן, לפי כל ספרי תימן, בה"א הראשונה ⁶
ח א עַל-הַיָּאֲרִים:	אין געיה בה"א והשווא ביר"ד נח. וַיִּהְיֶה: במלעיל
ח ב הַצִּפְרִדָּע:	כאן הצד"י דגושה, ובשווא נע
ח ה וּמִבְּתֵיךְ:	הת"ו בדגש קל ⁷
ח ז וְסִרְוֹ:	הטעם ברי"ש מלרע. וּמִבְּתֵיךְ: על אף האי נוחות הטעמה משנית בבי"ת
ח טו אֶצְבַּע:	מלרע
ט ט אֶבְעָבָעַת:	עי"ן בשווא נח, בי"ת שלאחריה בדגש קל, יש לקרא אבֶע-בָּעַת
ט כג וַתִּהְלֶךְ אֵשׁ:	טעם מרכא נסוג אחור לת"ו, כך הוא במדויקים ⁸ .
ט ל תִּירְאֹן:	הרי"ש בשווא נע, הקורא בשווא נח משנה למשמע של ראייה
הפטרת שבת ראש חודש, השמים כסאי ישעיה סו:	

¹ בגליון וארא סח הייתה אריכות על זה
² בקורן המילים מוקפות, אבל בידינו ספרים מדויקים יותר
³ לקריאה שאינה מבחינה בין קמץ לפתח
⁴ מעניין, אע"פ שרו"ה במשפטי הטעמים שלו מביא כלל שיש כאן (במקומות כמו כאן) מרכא תביר באותה תיבה, בחומשים שלו הוא נמנע מלהטעים כך. בתנ"ך קורן הלכו בעקבותיו גם בזה. בנ"ך בהרבה מקומות הטעימו אל נכון. וזו אחת התשובות למה אני מעדיף תנכים יותר מדויקים!
⁵ בכ"י לנינגרד ובעדות על נוסח כא"צ יש חטף פתח בצד"י, מה שמוכיח ללא ספק כי השוא הוא נע
⁶ אין בזה נפקא מינה למעשה, אנו מעדיפים את ההטעמה הנהוגה בכא"צ.
⁷ בתורה קדומה, בחלק הדקדוק נאמר על כך: "הת"ו בדגש קל, וכן כל לשון בתים שבא בלשון רבים יבואו בדגש קל, זולת ב' שיצאו מן הכלל לדעת בן אשר ובאו בדגש חזק..." לדידן די לציין שאין זה דגש סוגר הברה, כי הקמץ בבי"ת הוא רחב.
⁸ בקורן ודומיו, המילים מוקפות ובתי"ו געיה בלבד, ואין זה עיקר.

ג עָרַף לְלֵב: טעם נסוג אחר לעי"ן מְבַרֵּךְ: טעם נסוג אחר לבי"ת. למרות הנסיגה נשמר הצירי, אבל נוספה געיא, וכן בפסוק הבא

ח הַיּוֹחֵל: ה"א השאלה מנוקדת בחטף וטעם נסוג אחר ליו"ד. אֵם-יֹלֵד-גֹּי: יו"ד בחירק קטן, וא"ו בדגש חזק, קמוצה ומוטעמת מדין נסוג אחר, ולמ"ד בגעיא

יא מְזִיז: להיזהר לא לקרוא מזיו

יב הַנִּי: נו"ן ראשונה, על אף הקושי, בשווא נח. תִּשְׁעָשְׁעוּ: שתי השינוי"ן בקמץ רחב

יד וְזָעַם: במלרע

טז וְרָבּוּ: הטעם בבי"ת מלרע; חֲלָלִי הלמ"ד בשווא נע.⁹

יז וְהַמְטֵה־רִים: המ"ם בחירק ולא בשווא¹⁰

יח בָּאָה: במלרע

יט מְשַׁכֵּי קֶשֶׁת: טעם נסוג אחר למ"ם ושי"ן בשווא נע

כא לָלוּם: הלמ"ד רפויה ללא דגש ובשווא נח

מתוך חלק הדקדוק בתורה קדומה: "ארבעה ספרים אין מסיימים בהם אלא מלמעלה (כלומר כופלים את הפסוק הלפני אחרון) וסימניך יתק"ק – ישעיהו, תרי עשר, קהלת וקינוח (איכה)"

הערה כללית בקשר לתפילת מוסף של שבת ראש חודש: יש לקרוא "חֲרָבָה עֵירָנוּ" כאשר החי"ת בקמץ גדול [והרי"ש בשווא נע] ולא בקמץ קטן [ושווא נח] שאז יש בכך כדי לשוות למילה זו משמעות שונה ובלתי רצויה.

ראשון של פרשת בא:

י ג לַעֲנֹת: בנין נפעל, לא להחליף עם לַעֲנֹת או לַעֲנֹת

י ד אֵם-מֶאֱן: לתת רווח בין הדבקים

ט ו וּמִלֵּאָו: הלמ"ד בשווא נע, לא לקרוא וּמְלוּ

י ט בָּצֵאנֵנוּ וּבִבְקֵרָנוּ: יש להיזהר על הפרדת התיבות מפני 'הדבקי'. כִּי חַג-ה' לָנוּ: מרכא בתיבה כִּי, טפחא בתיבה חַג-ה'

י יא לֹא כֵן: הכ"ף ברביע לא בגרשיים. מְבַקְשִׁים: הקו"ף רפויה בשווא נח. וַיִּגְרֹשׁ: הטעם בגימ"ל מלעיל

ו וּבִשְׁפָטִים נִדְלָים: הרב ברוך אפשטיין בעל תורה תמימה נוטה לפירוש מחודש

אמנם פי נמצא במקרא שם שפטים במובן דין. אבל כאן לא יקביל מובן זה בסמיכות לתואר גדולים. כי המשפט אחד הוא. וגם פי לא יתאים אל התואר בזרוע נסויה. המורה על פתש חקיף. ועוד. כי שם משפט יקביל גם למשפט זכאי. כמו בס"פ חצא (כ"ה א') תגשו אל המשפט ושפטו את הצדיק וצדיק הרי צמד למשפט ויצא זכאי. אבל זרוע נסויה מורה על פתש ברשע.

⁹ 'חללי' לפעמים הלמ"ד הראשונה בשווא נח ולפעמים בשווא נע. צריך לעיין אם יש געיא בחי"ת במדויקים.

¹⁰ בנין התפעל

ולכן נראה תבאר עפ"י חידוע דאזותיות שהן ממוצא אחר (מכת אבר מבטא אחר) מתחלפות לפעמים זו בזו, ואזותיות ב' ופ' חם ממוצא אחר (בופ"ף — פן השפטים). ולכן יש כמה מלים שהן מתוראה אחת ונקראות פעם בבי"ת ופעם בפ"א, כמו בפרשה בשלח (ס"ו י') נשפת ברוחך, ובישעיה (מ' ז') רוח ח' נשבת בו, ובתהלים (ס"ח ל"א) בזר עמים, ושם (פ"ט י"א) פזרת אויבך, ובדניאל (י"א כ"ד) ורכוש להם יבור — תחת יפזר, ובשמואל ב' (ר' ז') וברתי את אחר שבטי ישראל, ובאותו ענין, בדח"א (ס"ו ר') דברתי את אחר שבטי ישראל, וכן בלשון חז"ל, בקע — פקע, הפסר — חבקר (פאה ס"ו מ"א), ועוד כאלה.

ולפי זה אפשר לומר, שבא כאן חמלה ובשפטים תחת ובשבטים (בפ"א תחת בי"ת), וענינו במקלות עץ, או ברזל, להכאות, כמו כי יחז איש את עבדו את את אמתו בשבט (פ' משפטים, פ"א כ'), ובתהלים פ' (ט') תרועם בשבט ברזל, ושם (פ"ט ל"ג) ופקדתי בשבט פשעם, ובמשלי (כ"ז ג') ושבט לגו כסילים, והוא דבר שעונשים בו, כמו והכה ארץ בשבט פיו (ישעיה, י"א ד'), ושם (י"ד כ"ט) שבט מכך, והוכחתיו בשבט אנשים (ש"ב ז' י"ב), שמיסרים לאנשים.

וכה קרוב לומר שבא כאן המלה ובשפטים תחת ובשבטים, ומקביל עונש זה אל הקודם לו, ובזרוע נטויה, כי שניהם מיני עונשין תקיפין, ע"כ תוספת ברכה. א"ה: השאלה אם אפשר להשתמש ב'שפטים' במשמע עונש.

נעבור להמשך הפרשה זו ד' והוצאתי את-עבדתי את-עמי בני-ישראל מארץ מצרים **בשפטים** **גדלים**: הגם כאן שפטים במשמע שפטים?

יב ובכל-אלהי מצרים אעשה **שפטים**, והשווה לתחילת פרשת מסעי ובאלהיהם עשה יי **שפטים**: שפטים גדולים או קטנים?

נקח עוד שני מקראות ביחזקאל ה. י ועשיתי בך **שפטים**; טו בעשיותי בך **שפטים** ברור אם כן ש'שפטים' וגם 'משפטים' מתפרשים במובן עונש.

ממשיכים לעקוב אחרי מקורות והכרעות הר"מ ברויאר ז"ל ב'דעת מקרא'. המנחת שי המובא כאן הוא לפי מהדורת צבי בצר ז"ל והערותיו.

ו ז כ' אני: לשש, מ"ש. ק"י: ד הקפה או טעם? מנחת שי: כ' אני: בגלגל לא במקור. [כ'].

ו יד ראשי בית-אבתם: לשש, מ"ש. בית: ד ונציה כנראה שכח את כלל ריפוי בגדכפת אחרי אותיות יהו"א, או הדגיש מאיזה טעם כמוס.

מנחת שי: <אלה ראשי בית: חבי"ת רפה> [בית-אבתם].

חצון: ששוד, רמ"ה, מ"ק-שש כ' ו. חצון: ל לניגוד בעל הכתיב המלא מנגד לשאר המקורות ולרמ"ה בספר מסורת סייג לתורה.

וחצון וחצון ומי חסר ו' וכתוב וכל חוריותה דמותיה חסר

ו כג **נחשון: לשש, מ"ש. נחשון: ד** נחשון חי"ת בחטף-פתח או בשוא נח?
מנחת שי על פסוק יט: **מַחֲלֵי**: החי"ת בשוא לְבָדוּ, וכן **נַחֲשׁוֹן**. וכן מצאתי בספר דקדוק כ"י
שאלו הן מהשמות שאין באחז"ע שבהם כי אם בחטף לְבָד ע"פ הקבלה. <[מַחֲלֵי].
כל עצמו של המנחת שי בא להוציא מהניקוד התמוה של ונציה. וכן ציין בפרשת הנשיאים
במדבר ז יז.

ו כה **פינחס: לשש, מ"ש, מ"ק"ד כמ' כה יא. פנחס: ד**
על כתיב פינחס דובר כאן בעבר. כתיב ונציה בסתירה למסורה הקטנה שלו.
מנחת שי: **ותלד לו את פינחס**: מל' בנסחאות ישנות ובכתובו יד. וכ"כ **י' הרמ"ה ז"ל** על זה,
מל' יו"ד כתי', וכל אורית' דכות"י. ועיין **י"מ** שאכתוב בס"ד בשמואל א' א' על פסוק חפני
ופנחס. [פינחס].

מנחת שי על שמואל א א ג בספרים כ"י נמסר עליו לית חסר וגם בריש פרשת פינחס
נמסר כלם מלאים בר מן אחד חסר חֲפְנִי וּפִנְחָס ואין בזה מחלוקת בין מערבאי ומדנחאי ועיין
בספר פענח רזא ריש פרשת פינחס ובדפוס ישן **הפ"א** במאריך [געיא] ובשאר ספרים בגלגל
[מונח] לכן נראה לי שחשוא נע כקריאת כל שאר פינחס שבמקרא ומה גם כי זה עצמו דבן
עלי נזכר פעמים רבות בספר זה בסימן ב' וסימן ד' וסימן י"ד ושמו יוכיח עליו ששוא נע
ואף תרגומו דחכא ביו"ד ועיין מ"ש בפרשת ויצא על מלת **גִּבְתִּי** ובפרשת משפטים על
תְּהַרְסֶם ובמאמר שכתבתי על המאריך:

המנחת שי מציין שני דברים. כשיש שני טעמים במלה כמו מרכא ותביר או מונח וזקף השווא
שאחרי המונח (או המרכא) הוא נע; בנוסף הוא מציין שגם בכתיב חסר כמו המלה וּפִנְחָס
בשמואל, החירק בפ"א הוא תנועה גדולה והשווא אחריו הוא נע.

ו כז **הַמְדַּכְרִים: לשש, ב"נ. הַמְדַּכְרִים: ב"א** הגעיא הזו היא גם בונציה, כלומר בכל
המקורות. ולכן אע"פ שבחילופי בן אשר ובן נפתלי זו גרסת בן נפתלי, גרסת הגעיא נתקבלה.

ו כט **אל-משה לאמר: לשש, מ"ש. לאמר: ד** מודעת זאת שבצירוף הטעמים הזה לאמר
בדגש בלמ"ד. רק בשלושה מקומות **מֹשֶׁה** לאמר' הלמ"ד ללא דגש בגלל ש'משה' בטעם
טפחא (אחד מהם הפסוק הראשון בספר יהושע). משום מה כאן ונציה מרפה את הלמ"ד.
מנחת שי: **אל משה לאמר**: הלמ"ד דגושה. [לאמר].

ז ד **ונתתי את-ידי: שד. ונתתי: ל' ?** לניגוד **ונתתי** ספק תביר.

ז ז **ואהרן: לשש. בלי מונח; ואהרן: מונח באל"ף. ד**

ז י **ויעשו: ששד. ויעשו: ל** כנראה לניגוד 'שכח' את סימן החטף.

¹ נחשון: לחלן פס' כג.

² הרמ"ה ז"ל: פינחס.

³ מה שאכתוב: מ"ש שמואל א א ג ('חפני ופנחס').

ז יג וַיְחַזֵּק: לֵשׁ, ב"א. וַיְחַזֵּק: ב"ג לִבָּן נִפְתָּלִי יֵשׁ גַּעֲיָא.

ז טז אֱלִיּוֹ: לֵשׁ, מ"ש. אֱלִיּוֹ: ד כתבי היד ומנחת שי גורסים רביע; ונציה – זקף.
מנחת שי: ואמרת אֱלִיּוֹ: בס"ס ברביע. [אֱלִיּוֹ].

ז יח לִשְׁתוּת: לֵשׁ, מ"ש, מ"ג ד בר' כד יט. לִשְׁתוּת: ד מחלוקת כתיב בין ונציה
למקורות האחרים. נוסח ונציה מנוגד למסורה הגדולה שלו בספר בראשית.
מנחת שי: ונלאו מצרים לִשְׁתוּת: מל', בהעתק חללי, ובספר' מדוייק' כ"י ובדפוס' ראשון',
כי אין זה מהארבעה חסרי שמסרת' "בפ' חיי שרה", והמדפיס נשתבש. [לִשְׁתוּת].
לשם השלמה מובאים דברי המ"ש בחיי-שרה עם הערות צבי בצר ז"ל.
כלו הגמלים לִשְׁתוּת: מלא וא"ו בספר' המדוייק', ובדפוס' ישנ'. וכן בהעתק חללי כתו'
לִשְׁתוּת, לִשְׁתוּת, פ' 'עד אם כלו לִשְׁתוּת דלעיל חס', וזה מל'. וכן ^אבמסורת, לִשְׁתוּת ד' חס',
וסי' עד אם כלו לִשְׁתוּת, ^בכי לא יכלו לִשְׁתוּת דוּחֲפְרוּ תנ"י דבפסוק, "ולא יכלו לִשְׁתוּת מים
ממרה, "ויחנו ברפידים ואין מי' לִשְׁתוּת העם, וכן כתבם ^{טו}הרמ"ה ז"ל. [לִשְׁתוּת].

ז כב וַיְחַזֵּק: לֵשׁ, ב"א. וַיְחַזֵּק: ב"ג שוב מחלוקת געיא, לִבָּן נִפְתָּלִי יֵשׁ, לִבָּן אֲשֶׁר אֵין.

ז כד וַיַּחֲפְרוּ כָּל-מִצְרַיִם: לֵשׁ, מ"ש. כָּל-: ד ונציה מדגיש אחרי הברה פתוחה בטעם
מחבר (יהו"א או אהו"י).
מנחת שי: וַיַּחֲפְרוּ כָּל מִצְרַיִם: חכ"ף רפויה. [כָּל-מִצְרַיִם].

ז כו בַּצְּפַרְדֵּים: לֵשׁ, מ"ש. בַּצְּפַרְדֵּים: ד ונציה מדגיש לפי הכלל גם כאן וגם בפסוק
כט הַצְּפַרְדֵּים: ד וכן בהמשך הפרשה, דגש אחרי ה"א הידיעה.
מנחת שי: בַּצְּפַרְדֵּים, ^טהַצְּפַרְדֵּים: ^בבמסורת כל ענינא צד"י רפה, במ"א דגש ^{כא}ותעל
הַצְּפַרְדֵּים. ²¹וכ"כ כרד"ק במכלול (דף נ"א) ^{כב}ולוית חן פ' ט' מהשער הראשון. [בַּצְּפַרְדֵּים].
יש לציין שלפי עדות 'מאורות נתן' יש בכולם חטף-פתח בכתר ארם צובה.

^י בפ' חיי שרה: מ"ש בר' כד כב ('כלו הגמלים לִשְׁתוּת').

^{יח} והמדפיס: ד.

^י עד אם כלו לִשְׁתוּת: לעיל פס' יט.

^א במסורת: מ"ג – ד בר' כד יט.

^ב כי לא יכלו: שמו' ז כד 2.

^ג ולא יכלו לִשְׁתוּת מים: שמו' טו כג.

^ד ויחנו ברפידים: שמו' יז א.

^{טו} הרמ"ה: שת"ה.

^{יט} הצפרדעים: שמו' ז כט; ח א – ט.

^כ במסורת: הובאה בדברי א"ת (ואינה ב"ד).

^{כא} ותעל הַצְּפַרְדֵּים: שמו' ח ב.

²¹ בטעות שם נורצי שווא בדל"ת במקום צירי. אך בהמשך (שמו' ח ב) דק.

^{כב} כרד"ק במכלול: מא ע"א.

^{כג} ולוית חן: שער ראשון פרק ט, ט ע"א (ובהגחה שם). נורצי כתב בטעות (בכ"י ל' ובכ"י א) 'לוית חן פ' י"ט'.

ח א על-הנהרות: ש. על-הנהרות: לד אין הבדל. השאלה מה יותר מצוי בכתר ארם צובה.

ח ג החרטמים: ששד. החרטמים: ל מהזריות של לנינגרד, חטף לפני שווא. וכן בט יא.

ח ה ויאמר משה לפרעה: ששד. ויאמר: ל מונח או אזלא (קדמא)? בלנינגרד מונחים מתרדפים (רצופים).

ח טו החרטמים: ששד. מ"ש. מ"ק-שש. מ"ג-ד ט יא. מ"ק-ל שם. החרטמים: ל מחלוקת כתיב. לנינגרד גורס יו"ד אחרי המ"ם בניגוד לשאר המקורות, גם בניגוד למסורה הקטנה שלו.

ח טז לפני פרעה: לשש. מ"ש. פרעה: ד ונציה מדגיש אחרי יהו"א. מנחת שי: לא מצאתי כאן אלא על פס' כ, ביתה פרעה שאין אתי מרחיק.

ח יז אם-אינך: לש, ב"א. אם: ש, ב"נ ששון גורס כבן-נפתלי ומוסיף געיא.

ח טו ממחרת: לשש. מ"ש. ממחרת: ד בונציה יש גם טעם מונח במ"ם השניה.

ט יט אשר-ימצא: לש, הס. אשר: ש בדבר הזה יש הסכמת בן אשר ובן נפתלי שיש געיא בשי"ן, אבל ששון אינו מטעים געיא.

בע"ה נמשיך בעתיד לדון ביתר המקורות ובמקורות ההפטרה.

ט לב "וַתִּחַטֵּה וַתִּפְסַח לֹא נָכוּ כִּי אֶפְיֹלֶת הָיְתָה" פרשה וטבעה משה רענן וארא עז זיהוי שגוי

נקדיש את טור שבת זו לזיהוי ותיאור הכוסמת. אך נפתח בתיקון "עוול היסטורי" והוא "גזלת" שם זה והעברתו לצמח שונה לחלוטין. היום נקרא בשם כוסמת הצמח פגופירון תרבותי (*Fagopyrum esculentum*). גידול אירופי ממשפחת הארכובתיים שכמובן אינו נמנה על הדגנים וגם אינו קטנית בהגדרה הבוטנית כפי שיש סוברים.

זרעי צמח זה מוכרים כגריסים ומכילים ממנו את המאכל הפולני הידוע "קאשע". לצמח זה אין קשר בוטני לכוסמת המוזכרת בפרשתנו (כוסמין בלשון חז"ל). בישעיהו (כח, כה) מופיעה הכוסמת בתוך רשימה של מיני דגניים: "...וְשֵׁשׁ חֲטָה שֹׁרֶה וְשַׁעֲרָה נֶסֶן וְכֶסֶם גְּבֹלָתוֹ". חז"ל ראו בכוסמין מין חיטה ומנו אותם עם "חמשת מיני דגן": "חמשה דברים חייבים בחלה: החטים והשעורים והכוסמין ושכולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה" (חלה א.א.).

א"ה: אינני יודע לפי שעה יד מי במעל הזה. אבל אין מדובר בזיהוי שגוי אלא בהענקת שם מקראי לצמח שאינו מקראי. בדבר הזה יש גם מכשול. אדם אחד סיפר לי שהוא מברך מזונות ועל המחיה על "קאשע". בחושבו שהוא ממיני הדגן, עד שהעמדתי על הטעות.

דבר דומה הוא בהענקת השם קישוא ל'קוסה' squash באנגלית.

עם חשע גלוטן

מינים אלו מתאפיינים בכך שהם מכילים גלוטן ואת האנזים בטא-עמילאז, ההופך את העמילן לסוכר, ולכן מתאימים לאפיית לחם בדומה לחיטה. מסיבה זו פת כוסמין כשרה למצת מצווה ועלולה להחמיץ. בעקבות התעוררות מחודשת בגידול ובשימוש באחד ממיני הדגניים שיש המשערים שהוא הכוסמת המקורית מקובל להשתמש עבורו בשם "כוסמין" ובכך למונע את החלפתו בכוסמת המודרנית. דגן זה הוא חיטת הספלטה (Triticum spelta) אך לדעת חוקרים רבים ה"כוסמין" במקרא ובספרות חז"ל הם דגן אחר הנקרא "חיטה דו-גרגירית" (T. dicoccum).

מאפייני הכוסמת – כוסמין

מהמקורות ניתן לשאוב פרטים שונים המאפיינים את הכוסמת. הפרט הראשון מופיע בפסוקים המתארים את מכת הברד. מפסוקים אלו ניתן ללמוד שהכוסמת והחיטה מאחרות בהתפתחותן בהשוואה לפשתה והשעורה. מפסוקי המקרא ניתן גם להסיק שהכוסמת הייתה נפוצה במצרים, בארץ ישראל (ישעיהו) ובבל (יחזקאל).

במשנה (פאה ה,ה) אנו לומדים: "אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים, רבי מאיר אומר חצי קב. קב וחצי כוסמין, וקב גרוגרות או מנה דבלה". הסיבה להבדלים בין התבואות השונות מובאת במדרש תנאים (דברים יד): "וְאָכְלוּ וְשָׂעוּ (דברים יד, כט) – תן להם כדי שבעו, מיכן אמרו אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים". ממדרש זה נוכל להסיק שהערך התזונתי של הכוסמת נמוך אפילו משל השעורה ולכן היה צורך להעניק לעני כמות גדולה יותר.

מקור נוסף לכך שערכה התזונתי של הכוסמת נמוך הוא בדברי המשנה בבבא מציעא (ג,ז): "המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות. לחטין ולאורז תשעת חצאי קבין לכור, לשעורין ולדוחן תשעה קבין לכור, לכוסמין ולזרע פשתן שלש סאין לכור. הכל לפי המדה, הכל לפי הזמן".

המשנה עוסקת בנוזקים הנגרמים לתבואה על ידי העכברים וניתן לראות בה דירוג בכמות החסרה, החל בחטים והאורז, דרך השעורים והדוחן ועד לכוסמין ופשתן. ניתן לשער שככל שהתבואה מזינה יותר העכברים יכולים להסתפק בנפח מזון קטן יותר.

החיטה והאורז המזינים ביותר חסרים תשעה חצאי קב לכל כור, השעורה והדוחן תשעה קבין כלומר סאה וחצי, ואילו כוסמין ופשתן חסרים שלוש סאות [א"ה: לשון רבים של סאה הוא סא"ס כידוע מתחילת פרשת וירא], פי שתיים משעורה.

בניגוד לערכם התזונתי בהשוואה לשעורים, הרי שהכוסמין היו טעימים או ראויים יותר להכנת לחם כפי שניתן להסיק מהתוספתא (ברכות, ליברמן, פ"ד) העוסקת בדיני קדימה בברכות: "פת חטין ופת שעורין מברך על של חטין. פרוסה על חטין ועלימה על שעורין, מברך על פרוסה על חטין. פת שעורין ופת כוסמין מברך על של שעורין. והלא כוסמין יפין מן השעורין? אלא שהשעורין ממין שבעה וכוסמין אינן ממין שבעה".

העובדה שהכוסמין לא נכללו בין שבעת המינים שהשתבחה בהם הארץ מסבירה גם את אזכורם בכמה מקורות לאחר השעורים: במשנה בשבועות (ג,ב): "שבועה שלא אוכל ואכל פת חטין ופת שעורין ופת כוסמין אינו חייב אלא

אחת". בתוספתא (חלה, ליברמן, פ"ב): "...קב חטין וקב שעורין וקב כוסמין הרי אילו מצטרפין".

חיטת הספלה

פרטי מבנה נוספים מובאים בדברי המפרשים. בחידושי הריטב"א (פסחים לה,א): "כוסמין – פרע"י שהוא אשפלט"א, והוא דומה לחטין אלא שאין לו סדק כמו לחטין". במאמר חמץ לרשב"ץ אנו מוצאים: "חטין ושעורין ידועין. כוסמין פי' הרמב"ם ז"ל במס' כלאים. שהם מין חטים נעשין במדבר ... ונקראו כוסמין לפי שהשבולת שלהם היא גזוזה מענין כָּסוּס וְכָסְמוֹ אֶת רִאשֵׁיהֶם (יחזקאל מד, כ) ... והכוסמין הם במלכות ארגון הרבה ראיתים שם דומין לחטים. אלא שהם יותר אדומים מהם ויותר דקים וארוכים".

כוסמין

תיאור זה מתאים לחיטת הספלה משום שמלעניה קצרים בדרך כלל אם כי יש זנים חסרי מלען.

לתגובות ורישום לקבלת מאמרי צמחים ובעלי חיים על פי סדר הדף היומי:

raananmoshe1@gmail.com

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&p=272195#p272195&t=10317>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בתנאים)

לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים

בכתובת: maanelashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺